

I.

Gróf Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter leirata az Országos Közoktatási Tanácshoz

AZ ISKOLÁN KÍVÜL VALÓ TANÍTÁS ORSZÁGOS SZERVEZÉSE TÁRGYÁBAN.

A közoktatási kormányzás sajátos feladatának vehető a nemzeti közművelődés minden oldalú irányása és gyámolítása. Figyelmes érdeklődése nem zárkozhatik el a nemzet értelmi és erkölcsi haladásának olyan feltételei vagy szükségletei elől sem, amelyeknek megvalósítása vagy kielégítése a közoktatás szűkebb, iskolaszerű kereteiben el nem érhető.

Megfontolandó e tekintetből első sorban, hogy iskoláink szervezete állami-ságunk viszontagságosabb fejlődése miatt és társadalmunk gyorsabb átalakulása mellett nem alkalmazkodhatott még kellőképen annyira, mint kívánatos, a közélet gazdasági és művelődési követeléseire. Népiskoláink még a tanköteles ifjúságnak sem biztosíthatják teljes számban az iskolázását, és sokszor igen fogyatékos tanításuknak eredményeit is nagyobbára kockáztatja a folytonos továbbképzés eszközeinek majdnem teljes hiánya. Középfokú oktatásunk tagoltsága sem felel meg a társas munkafelosztás igényeinek s főképen a polgári osztályok középső rétegei nem találhatják meg azt az életrevaló készütséget, mely a népek nagy versenyében a magyar munkának és iparnak biztosíthatná a sikeres megállást. Főiskoláink végre csekély számuknál, kevés helyre szorultságuknál fogva semmiképen sem nyújtanak elég kedvező alkalmat és tért tudományos önállóságunknak, nemzeti törekvések érvényesülésének. Mind e fogyatékoság kettős erő kifejtésre kötelez közművelődésünk ápolásában. Egyrészt az iskolai szervezet célszerűbb fejlesztése folytonos gondját követeli törvényhozásnak és közigazgatásnak egyaránt. De mivel az eredmény, mely ezen az úton elérhető, lassan érik és csak a jövő nemzedéknél termi meg gyümölcseit, és mivel már a jelen nemzedék állítatja intézményeink demokratikus fejlesztése által olyan feladatok elé, melyeknek csupán műveltsége fokozásával lesz képes megfelelni; azért másrészt

a közművelődés terjesztését és haladását szabadabb, iskolán kívüli, mindenki számára hozzáférhető intézményekkel is kell eszközölnünk, minőket más szerencsésebb fejlődésű, a szoros értelemben vett közoktatás terén előrehaladottabb nemzetek is létesítettek és folyvást fejlesztnek.

Eddig is visszhangra talált és utánzásra serkentett nálunk főleg az angol-szász művelődés körében megindult messze terjedő nevelő munkásság, mely mint az egyetemi oktatásnak, tehát a legmagasabb értelmi képzésnek kiterjesztése jelentkezett. Itt ugyanis a nagymúltú és tekintélyű társadalmi intézmények, az egyetemek, együttes szövetkezésben, álltak élére a közművelődési mozgalomnak, hogy tervszerű munkálkodással a nép minden osztályát, a társasélet igen elágazó rétegeit, bárminő gazdasági körben tartja is egyébként mindennapos munkájuk, bevonják szellemi hatásuknak körébe és így valóságos nemzet-nevelő intézetekké váljanak.

Figyelmet érdemel különben az a körülmény, hogy még azokban az országokban is, ahol a testületi kormányzat elvileg távol tartja az állami beavatkozást és legfőlegb csak szabályozó befolyást enged a törvényhozásnak és kormányoknak, nem teljesülhetett a nagy jelentőségű vállalkozás az állam minden gyámolító segítsége nélkül. Egyebütt pedig, francia és német földön is, bár elismerésre méltó buzgalom a tudomány vezető képviselőiben nem hiányzott, a célszerűbb szervezkedés alapjaként sürgetni kezdik az állami gondozás részvevő segedelmét.

Nálunk sem kicsinylendő ugyan, amit eddig némi kevés országos támogatással szabad egyesületek és tudományos testületek e téren megkísérik. De tagadhatatlan, hogy ebben a sokoldalú, mindennemű körültekintést igénylő tevékenységben semminemű összműködés nem mutatkozik, és megállapított elv és terv híjában a törekvések egészében sokkal nagyobb a szétágazás, sokkal kevesebb a kölcsönös figyelembevétel, semhogy a közművelődés haladására a nemzeti egység szempontjából maradandóbb hatásokat várhatnánk tőlük.

Alkalomszerűnek és helyénvalónak látszik, hogy az iskolán kívüli szabad tanfolyamok kérdése egész terjedelmében, hazai állapotaink és szükségleteink szempontjából, iskolai szervezetünk figyelembevételével és a rendelkezésre álló segédeszközök mérlegelésével behatóbb tanulmány tárgyává tétessék. Midőn ez irányban a Közoktatási Tanácsot fölkérem, hogy szakértő és a kérdéses munkásság közül tapasztalattal rendelkező férfiak és nők — mindenekelőtt pedig az e téren már működő testületek, ú. m. a Szabad Egyetem, Szabad Lyceum, Erzsébet Népakadémia és Uránia Magyar Tudományos Egyesület vezető férfiainak - bevonásával, a szükséges tanulmányozást végezze, nem annyira irányadásul, vagy a bevonandó kérdések megszorítására, mint inkább azoknak kiemelésével, mikben országos közoktatási és gazdasági érdekek érvényesülnek, jelzem, hogy minő szempontokból kívánatos legelőbb is a felvilágosítás.

I. Legsürgősebben követelhetik az intézkedést, talán a törvényhozás részéről is, népoktatási intézményeink fogyatékosságának a következményei. Oly időkben, midőn politikai tekintetek sürgetik, hogy a közéletben általános szavazatjog alapján eszközöltessék a részvétel, a közérdek ártalmával tűrhető csak az oly közműveltségi állapot, mely szerint az összes polgári népességből magyar földön csak 51.4%-a tud írni és olvasni, majdnem fele nem rendelkezik tehát az általánosabb, körültekintő tájékozódás legelemibb eszközeivel és végkép egyes merészebb, de kevésbé önzetlen vállalkozó személy közvetlen hatásának van kiszolgáltatva. Azonfelül megfontolandó, hogy ma a nép fia többé már nem csupán gazdasági tényező, hanem a nemzeti életnek számottevő tagja. Az iskolázás teljes érvényesülése mellett sem lehet tehát elégséges az az elemi műveltség, melyet a népiskola a tankötelezettség éveiben nyújthat, s így szükségképen gondoskodni kell, ha a gazdasági életünk azontúl nem nélkülözheti a munkásnép kezét és fáradságát, hogy mellette szabad idejében és az egyéni szükség figyelembevételével mindenki alkalmat leljen, főleg még a fejlődés és az erkölcsi válság korában, tehát a 12-20 évéig, a továbbképzésre és művelődésre.

Ekként a felnőttek oktatása, mint a tanulatlanok pótlása és a tanultság fejlesztése, oly feladat korunkban, mely országos közérdek, és ily értelmű szervezésre szorul. A nyugati nagy nemzetek, akik korunk értelmi és gazdasági törekvéseiben a vezetők, mind felismerték e szükségét, és társadalmuk és közigazgatásuk sajátja szerint gondoskodnak kielégítéséről. A francia állam már az elemi oktatás szervezéséről szóló törvényben kellő figyelmére méltatta a kor követelését (1886. október 30. törvény, 8. cikkely); lehetőséget nyitott elemi népiskolai osztályok fellállítására iskolázatlan felnőttek számára, valamint oly munkás alkalmazottak továbbképzésére, akik a tankötelezettség követeléseinek megfeleltek, a kormány rendelkezésére bízva, hogy e nyilvános és ingyenes oktatás mily feltételek szerint szervezendő, hogy állami segélyben részesüljön. Az 1887. jan. 18. és újabban az 1895. jan. 11-én kelt kormányrendelet gondoskodott is ez intézmény kellő közigazgatási biztosításairól és országos támogatásáról. A közvélemény is nagy kedvezéssel fogadta az intézkedést, mely a tankötelezettség évein túl a hadkötelezettség koráig végzi a népnevelés munkáját. Nem tekintve azokat a tanfolyamokat, melyek az írás-olvasás mesterségében vezetik a tanulatlan felnőtteket, s melyekben főleg a besorozott tanulatlan legénységet kötelezik a részvételre, – a felnőttek oly tanfolyamainak (Cours d' adultes) száma, melyekben a tanítószag folytatja a továbbképzés munkáját, 8288-ról, amennyi 1894/5. évben volt, tíz év alatt (1904/5. évben) 47,330-ra emelkedett, köztük 29.872 férfiának, 17,458 nőnek szólt. Hozzájuk számítható még vagy 6000 oly tanfolyam, melyeket népnevelési egyesületek, ipar- és kereskedelmi kamarák stb. szerveztek és tartanak fenn.

Nem csekélyebb gondot fordít az angol közoktatási kormányzás a népoktatás ez irányú fejlesztésére. Régtől fogva országos gyámolításban részesíti a szakszerű továbbképzést – előbb külön hatóságot is alkotva e célra (The Science and Art Department), mely újabban a középponti hatóságba (Board of Education) olvadt-, újabban évről-évre gondos szabályozással irányítja, megállapítva a feltételeket, amelyek értelmében az iskolaügyi hatóságok ebbeli törekvéseik gyámolítására országos segélyben részesülhetnek. (A legújabb az 1906. év augusztus 1-től – 1907. július 31 – időszakra szól; kiadott 1906. június 12.: Regulations for Technical Schools, Schools of Art and other Schools and Classes [Day and Evening] for further Education). Az utolsó kormányjelentés (Report of the Board of Education for the Year 1905/6) nagy megnyugvással ad számot róla, mily nagy figyelemben részesül országszerte az elemi iskolai továbbképzés (further or continuative education) kiterjesztése és javítása. Különösen kiemelhető a törekvés a tanulmányi rend pontos megállapítása körül, úgy, hogy a tanulás szorosan hozzáfűződve az elemi iskola munkájához, mintegy átmenetet alkosson a magasabb szakszerű, kereskedelmi és ipari oktatáshoz. Figyelmet érdemel különösen hazai szempontból is, minő tervszerűséggel történt gondoskodás a legújabb rendezésben a falusi vidékek – rural areas – gazdasági és művelődési szükségleteinek kielégítéséről, egyes esti lielyi tanfolyamok és központi téli, 2-8 heti tanításra terjedő oktatás szervezésével.

Az angol közművelődési törekvések ez irányát különben érdekesen jellemzik a következő számadatok. Nem tekintve a különböző, inkább szakszerű nappali tanfolyamokat, volt ugyanis a következő években

	1902/3.	1903/4.	1904/5.
elismert iskolai tanfolyam	5,624	5,579	5,706
bejáró tanuló	657,594	696,882	718,562
tanuló, akiért kormánysegély járt	440,718	469,686	487,699
kormánysegély összeg	285,126	304,962	320,762
A tanulók kor szerint pedig az utolsó évben ekként oszoltak meg; volt			
12-15 éves			1 55,938
15-21 éves			3 59,917
21 éven túl			202,707
Teljes ingyenes oktatásban részesült tanuló			169,476
Fizetéses tanuló			549,086

Az alsóbb néposztályok továbbképzése főleg szakszerű irányban (Fortbildungsschule) a tanköteles éveken túl körülbelül a 18. évig Németországban is, ahol a köteles mindennapos oktatás nyolc éven át a tanulók 14. éves koráig folyik és iskolázatlan alig található, folytonos gondozásnak és haladó szervezésnek tárgya. Több állam törvényhozási intézkedéssel, kötelező szabályzattal

segíti megvalósulását; sőt a birodalmi törvényhozás is az iparrendi törvény keretében többnemű biztosítékairól gondoskodott, amennyiben az ipari és kereskedelmi testületeknek és kamaráknak kötelességévé teszi, hogy a helyes kiképzés és előképesítés érdekében a tanulók iskolázására nézve szabályzataikban intézkedjenek, sőt a községeket feljogosítja, hogy helyi szabállyal a mindkét nembeli munkásokat és alkalmazott segédeket egész 18 éves korukig továbbképző iskolák látogatására kötelezhetik, a szülők és gazdák, vagy munkaadók esetleges hanyagságának büntető fenyegetésével. Ily módon német földön a továbbképzés kötelező rendezése főként a helyi közigazgatás körére van bízva, de a birodalmi törvény annyiban segíti e feladatban, amennyiben viszont a vállalkozót vagy munkaadót is kötelezi, hogy 18 éven aluli munkásainak, ha továbbképző iskolába járnak, adja meg a szükséges szabad időt, melynek tartamát esetleg a hatóság állapítja meg. Ahol pedig a fiatal munkás inaskodik, gazdája tartozik őt a továbbképző vagy megfelelő szakiskolába járattatni és az iskolázást ellenőrizni, büntetés terhe alatt.

Azon államok közül, amelyekben az iskolázás általánosan érvényesült s jó sikerrel folyik, érdemes még Svájc és Dánia példáját tekintetbe venni. Az előbbi államban az a tapasztalat, hogy még a kötelező iskolázás szigorúbb érvényesítése sem biztosítja eléggé a közművelődés haladását, ha az iskolai éveken túl kellő alkalom nincs a gyermekkorban szerzett ismeretek ébrentartására és folytonos gyarapítására; már 1881-ben maga a szövetséges kormány törvény útján sajátos módon, intézményesen gondoskodott a szükséges korrektívumról és általános újoncvizsgálatot szervezett, úgy, hogy katona-állításkor nem csupán testi arravalóságát nézik, hanem egyszersmind iskolai és értelmi készütségét is puhatolják az előállókra. A vizsgálat, mivelhogy az olvasás és számolás ügyességein felül kiterjed még a fogalmazásra és a honismeret (földrajz és történet) egész körére, valóságos próbája a közműveltség elterjedésének; adatait kantononként, sőt egyes iskolánként is csoportosítják, mindig az elemi iskolát véve alapul, melyben az újonc készütségének alapjait nyerte s ekként világos képet nyernek a népnevelés állapotjáról és útmutatást arra, hol követel netaláni hiánypótlást. Az egyes kantonok azután kötelesek, szükség szerint, újonc-iskolákról is gondoskodni, de költségeit a központi szövetséges pénztár fedezi.

Dánia a népi főiskolák rendjével adott tanulságos példát, miként gondoskodhatni főképen a földműves népség magasabb műveléséről. Magánvállalkozásból e nép főiskolák nemzeti intézménnyé alakultak, amelyeknek jelentőségét a nép értelmi és gazdasági emelkedésére nézve általánosan elismerik és országosan is nagy pénzbeli segéllyel fokozzák. Szervezetük, helyi és személyi eltéréseket mellőzve, körülbelül ekként alakult ki: télen (novembertől áprilisig) ifjak iskolája áll fenn, nyáron leányoké. Többnyire bennlakás van szervezve, amennyiben ép erre helyeznek nagy súlyt, hogy tanítvány és nevelő bensőbb szellemi közös-

ségbe lépjenek. Fő tárgya a tanításnak a történet és mellette a nemzeti irodalom szerepel nagyobb mértékben. Az olvasás, írás és számolás célszerű, tanulságos gyakorlása mellett azonfelül felvilágosítást nyernek egyfelől az ország alkotmányáról, közigazgatásáról, törvényhozásáról, másrészt oktatást kapnak a természetismeret azon főágaiban és oly kapcsolatos gyakorlatokban, melyek a mezei gazdaságra nézve fontosak. A testi nevelés, a svéd torna alapján is nagy gondban részesül. Egyes főiskolákkal aztán a helyi körülmények szerint szakiskolák, ipari és földművelési intézetek vannak kapcsolatban, ezek növendékei aztán naponként 1-2 órán át látogatják a főiskolát. Ez intézetek különben általánosabban is nagy hatással vannak a népművelődés emelésére; tanítóik nyilvános gyűléseken és egyesületekben rendszerint igen látogatott előadásokat tartanak. Az ily iskolai tanítók számára különben az egyetemen külön tanfolyamokat is szerveztek, de egyes egyetemi tanárok is szívesen vállalkoznak a tanításra. Nagy művelődési fontossága mellett ez intézménynek nem kevésbé esik latba azonfelül gazdasági érdeme, amennyiben általában elismerik, hogy a dán mezőgazdaság főképen hatásának köszönheti, hogy oly eredményesen tudott megküzdeni válságával, midőn a gabonatermelésről tej-hús-gazdaságra volt kénytelen áttérni. A dán nép-főiskolai intézmény különben nagy eredménnyel terjedt el ma már az összes skandináv népeknél-, még az Amerikában letelepedettek közt is.

A buzgóság e kiváló példái mellett érezhető leginkább közállapotaink elmaradtsága. Hazánkban az iskolázás teljes hiányának pótlása, a tanulatlanság kárainak orvoslása alig foglalkoztat néhány elszigetelt társas kört, a közhatóságok gondja népünk ezen nagy szükségleteit alig vette észre. Az iskolázatlan felnőttek oktatását csupán egyes oly egyesületek gondozzák, mint a Budapesti Népoktatási Kör, mely ama 35 év alatt, mióta működik (1904-5. évig) 32,449 személyt részesített rendszeres tanításban és látott el tankönyvekkel, részben taneszközökkel is; a vidék városaiban a buzdító példa azonban nem talált utánpótlásra.

Valamivel több történik az iskolázottabb felnőttek továbbképzése körül. Az 1891:XIII. t. c. alapján az ipari munkások vasárnapi képzésére szervezett országos bizottság irányítása szerint, valamint az iparossegédek továbbképzése tanfolyamának szervezetére vonatkozó, 1894. évi 35,527. szám alatt kelt vallás- és közoktatási miniszteri rendeletnek utasítása értelmében több vidéki városban folyt a továbbképzés munkája, nem minden siker nélkül. A kereskedelmi miniszter 1903. évi 6090. számú rendelete hasonló céllal szabályozta a kereskedők és kereskedelmi társulatok továbbképző tanfolyamainak eljárását, de ily irányban, úgy látszik, épen csak a fővárosra szorítkozott az egyes egyesületek tevékenysége. A földművelésügyi minisztérium is tartat országsszerte több (az 1904/5. évben 55) vármegyében a gazdasági továbbképzést szolgáló tanfolyamokat, melyeken még célszerű eljárással az előadások tárgyát kinyomatva a résztvevők közt ingyen szét is osztják.

Nem lehet azonban kétséges, hogy mindaddig, míg mind e buzgóság egymással való érintkezés nélkül, többnyire igen elágazó munkássággal fáradozik, a közművelődés nagy feladatai nem oldhatók meg, mert ezek közül csakis közös tudatos tevékenység, világosan szervezett kölcsönösség biztosíthatja az állandó és folytonos haladást. Ily értelemben volna tehát a Közoktatási Tanács kebelében – megfelelő szakértők bevonásával – tanulmány tárgyává teendő:

1. Minő intézkedéssel volna biztosítandó, netalán a törvényhozás közbenjöttével is, az egyes közhatóságok, községek, városok, megyei bizottságok közreműködése abban a munkában, hogy az iskolázatlan, olvasni és írni sem tudó felnőttek oktatása országos segílyvel is tervszerűen eszközöltessék?

2. Miként lehetne országos középponti vezetés és gyámolítás létesítésével a tankötelezettség évein tnl, főképpen az ifjúság 15-21. éveiben, a népnevelő továbbképzést általánosabbá és hatásosabbá is tenni, s ekként egyrészt népünket jobban belevonni a nemzeti közművelődés keretébe, másrészt gazdasági boldogulására is megadni a kívánatos értelmi és erkölcsi készütséget?

II. Nagy körültekintést követel közéletünk és társadalmunk sajátosságának pontos mérlegelése, ha másodsorban polgárságunk azon középosztályának művelődési szükségleteit tekintjük, amely a fennálló iskolai szervezet mellett többnyire félbeszakadt alapvetéssel, hiányos általános készütséggel, rendesen csak négy közép- vagy polgári iskolai osztály végzésével, és azért szintén egész fogyatékos szakképzettséggel jut a gyakorlati pályákra. Ez az a társadalmi kör, amelynek érdekét a művelt nyugati államokban is kívánja főképen szolgálni az egyetemi képzés kiterjesztésének mozgalma. Nem téveszthető azonban szem elöl, hogy művelődési közállapotunk felette elüt minden más európai nagy műveltséggel rendelkező népétől. Ezek körében a tudományos felfogás terjesztésére irányult oktatás megelégedhetik gyakran az érdekkeltés eszközeivel, mivelhogy az egyesnek, ha felébredt az érdeke, megfelelő bő irodalmi készség áll rendelkezésére. Az angol, francia és német műveltség köreiben (de még az olasz is említhető) nem ritkaság ugyanis, hogy a tudomány népszerűsítésének irodalmi szolgálatában, alkalmas tájékoztató és összefoglaló művek írásával, a legelső vezető tudós elmék is szorgoskodnak, és majdnem az a tanúság, hogy a népszerűsítő irodalmi termelés messze túlhaladja a szigorúan vett tudós, kizárólagos szakszerű munkásságot. A mi irodalmunk szegényessége ezzel szemben valóban megdöbbenítő. A pusztá érdekkeltés ezért viszonyaink közt nem elégséges, sőt amennyiben abban a társadalmi körben, amelynek szolgál, az idegen nyelvek ismerete inkább el van terjedve, inkább arra vezethet, hogy egy idegen műveltségi áramlat sodrába kerül, mely ha nem is idegeníti el teljesen nemzeti életünktől, mindenesetre más irányba tereli figyelmét, és csökkenti rokonérzését a hazai tudományos törekvések iránt.

A külföldi példák olynemű követése azért, aminő az eddig is rendezett

egyébként elismerésre méltó sorozatos előadásokban nyilvánul, viszonyaink között nem elegendő. Ép úgy nem elégséges, a vidék számos középpontjában középiskolai tanáraink buzgalma által – részben már az én felhívásom nyomán - létesített számos előadás, melyek a vidéken a közművelődési érzék felköltésére alkalmas eszközök ugyan, s az iskolán kívül eső közoktatásban hasznos tényezőkként szerepelhetnek, tartósabb hatásra azonban csak országos szervezés után számíthatnak.

Megszívlelendő, hogy még Angliában is, a mozgalom kiinduló pontjában, csak úgy volt biztosítható az oktatás sikere, hogy egyrészt magukban a vezető Egyetemek kebelében intézményszerűen külön testületeket alkottak, a tervszerű vezetés és irányítás céljából (Board to promote the Extension of University Teaching), másrészt megfelelő vizsgálatokkal látták el s némiképp ezekkel járó jogosultságokkal is ruházták fel a szabad tanfolyamokat. Újabban (1905) Franciaországban is, ahol több egyetem és számos egyesület foglalkozik az egyetemi oktatás terjesztésével, érvényesült a tervszerűbb együttműködés érzete s külön középponti szervezetben nyert alakot. (Fédération des Universités populaires.)

Ily szempontokból volna tehát a Közoktatási Tanács kebelében, főképen a hazai szükségleteket tekintve, megvitandó:

1. *Mi módon és milyen eszközökkel lehetne intézményesen, talán központi vezetés szervezésével is, biztosítani hajránkban a tudományosabb és a szakszerű képzés iskolán kívül eső tanfolyamait?*

2. *Különösen pedig miként volna hasznosítható ez irányban*

a) *a főiskoláknak és középfokú tanintézetek (gimnáziumok, reáliskolák, különféle szakiskoláink) tanártestületeinek közreműködése?*

b) *továbbá a létező egyes irodalmi társulatok, népszerű tudományos egyesületek munkásságának tervszerűbb rendezése.*

Az országos szempontból felmerülő kérdések e sorára ekként az Országos Közoktatási Tanács figyelmét felhíván, nem kételkedhetem, hogy a tudomány haladására és a közművelődés emelésére irányult ezen törekvésemet méltányolva, a Tanács nem fog késni a kívánatos szakerők és különösen ezen a téren eddig is működő érdemes férfiak bevonásával is azokat tanulmány és megvitatás tárgyává tenni és megállapodásait mielőbb hozzám juttatni. Mert fontosnak tartom és múlhatatlannak, hogy mielőbb minden oldalról megindulhasson közművelődésünk haladása körül olyan tervszerű munkásság, mely a kötött úton haladó iskolázáson kívül módot és eszközöket nyújt mindenkinek, akit bármi körülmény megakasztott értelmiségének iskolászerű kifejlésében, arra, hogy a szervezett szabad oktatás utjain vagy fogyatékos készülségét kellőképen pótolhassa, vagy egyéni műveltségét lehetőleg mind magasabb fokra emelhesse.

Megjegyzem, hogy jelen leiratom másolatát a miniszterelnök, a kereskedelem-

ügyi, földművelésügyi, igazságügyi, pénzügyi, belügyi és honvédelmi miniszter urakkal egyidejűleg közlöm, hogy érdeklődésüket a nemzeti életnek úgyszólván összes megnyilvánulásaira kiterjedő ezen actióm iránt eleve felkeltsem, s már most alkalmat adjak nekik annak megfontolására, hogy ez actióban a vezetésükre bízott kormányzati ág érdekeinek szempontjából milyen irányban kívannak résztvenni?

Felkérem egyúttal az említett társmiszter urakat, hogy amennyiben a Közoktatási Tanács részéről, e kérdések tárgyalása alkalmából, tájékoztatás, felvilágosítás, adatszerzés vagy esetleg irányítás szempontjából egyik-másik megbízott jelen leiratomra hivatkozással, valamelyik miniszter úrhoz fordulna: ez az illetőt támogatni szíveskedjék.

Budapest, 1907. évi május hó 13-án.

Apponyi